

NAJAVA SMRTNE KAZNE ZA PRIJESTUP ZABRANE U KNJIZI POSTANKA 2,17B

Anto POPOVIĆ

Franjevačka teologija Sarajevo
Aleja Bosne Srebrene 111, BiH – 71000 Sarajevo
anto.popovic@gmail.com

Sažetak

Ovaj članak analizira najavu smrtne kazne za prijestup Božje zabrane u Post 2,17b. Analiza je obavljena u tri koraka. U prvom koraku analiziran je izričaj *mot tamut* (*zaciijelo ćeš umrijeti*), koji najavljuje smrtnu kaznu. U drugom koraku analiziran je izričaj *bəyom*, koji smješta izvršenje kazne »u dan« prijestupa. U trećem koraku doneseno je pet kontekstualnih tumačenja prethodnih dvaju izričaja (*bəyom* i *mot tamut*) uzetih zajedno, a iz perspektive (ne)izvršenja najavljene smrtne kazne. Tumačenje najavljene kazne u smislu duhovne smrti čini se da ima preferencijalnu prednost zato što se najbolje uklapa u narativnu logiku Post 2 – 3.

Ključne riječi: *mot tamut* / מוֹת תָּמוּת – *zaciijelo ćeš umrijeti*; *bəyom* / בְּיוֹם – *u dan*

Poslije zabrane jedenja sa stabla spoznaje dobra i zla (usp. Post 2,17a) u drugom dijelu retka (2,17b) slijedi najava kazne za prijestup Božje zabrane.¹ Najavljena smrtna kazna (2,17b) međutim nije nastupila nakon što je prvi ljudski par prekršio zabranu (3,6). Ovaj članak želi protumačiti prividno neizvršenje najavljene kazne tako što analizira značenje dvaju ključnih izričaja u Post 2,17b: *mot*

¹ Redak 2,17b sastavni je dio odlomka u Post 2,15-17, koji govori o četiri važne i međusobno komplementarne teme. Redak 2,15 opisuje *zadaću* koju Bog povjerava čovjeku u edenskom vrtu. Redak 2,16 donosi široko Božje *dopuštenje* čovjeku da može jesti sa svih stabala u vrtu. Redak 2,17a donosi ograničenu Božju *zabranu* čovjeku da jede sa stabla spoznaje dobra i zla, a redak 2,17b najavljuje smrtnu kaznu za prijestup zabrane. Prikaz zadaće (עֲבָדָה / *abad* i שָׂמַר / *samar*) koju je Bog povjerio čovjeku u edenskom vrtu vidi u: Đurđica PARDON, *Zemlja: dar, kušnja i zadaća. Biblijska teologija zemlje u Knjizi Postanka 1 – 11*, Zagreb, 2014., 120–125.

tamut i *bəyom*, od kojih prvi najavljuje smrtnu kaznu, a drugi vrijeme izvršenja najavljene kazne.

Interlinearni prijevod. Radi lakšeg praćenja susljedne analize pojedinih hebrejskih riječi donesena je tabela s interlinearnim prijevodom. Hebrejski tekst, odnosno masoretski tekst (*textus masoreticus*) Post 2,17b – koji se čita s desna na lijevo – nalazi se u drugom redu tabele. U prvom redu tabele iznad svake hebrejske riječi donesena je transkripcija dotične hebrejske riječi. U trećem redu tabele, ispod svake hebrejske riječi donesen je doslovni, literarni hrvatski prijevod dotične hebrejske riječi, tzv. interlinearni prijevod. Za taj interlinearni hrvatski prijevod u trećem redu karakteristično je da se čita s desna na lijevo, tj. hrvatski prijevod slijedi pravac (pisanja i) čitanja hebrejskog teksta, odnosno slijedi redosljed hebrejskih riječi.

.tamut	mot	mimmenu	'akolka	bəyom	ki
תַּמּוּת:	מוֹת	מִמֶּנּוּ	אֶכּוֹלְכָא	בַּיּוֹם	כִּי 2, ^{17b}
.umrijet-ćeš	umiranjem	njega-od	tvoga-jedenja	dan-u	jer

... ← Post 2,17b

Formulacija najave kazne. Najava kazne u 2,17b otpočinje uzročnim veznikom *ki*/כִּי. Riječ je o karakteristici pravnih formulacija u Hebrejskoj Bibliji (npr. Izl 20,5.7.11).² Taj veznik *ki*/כִּי u 2,17b nije uvod u razlog zabrane – a to je, primjere, mogla biti pogubnost ploda – nego skreće pozornost na posljedicu koja će automatski proizići iz nepoštivanja zabrane.

Posljedica nepoštivanja prethodne zabrane opisana je imperfektom/futurum³ konjugacije qal: תַּמּוּת/*tamut* (*umrijet ćeš*), i dodatno je osnažena infinitivom apsolutnim מוֹת/*mot* konjugacije qal istoga glagolskog korijena מוּת/*mut*.⁴ Naime, infinitiv apsolutni naglašava susljedni lični/finitni glagolski oblik (*tamut*) i daje joj najavi kazne stupanj izvjesnosti (*mot tamut – zacijelo ćeš umrijeti*).⁵

² Etičke i obredne zapovijedi redovito sadrže obrazloženja koja otpočinju veznikom *ki*/כִּי – *jer, budući da*; ili poticaje koji otpočinju veznicima *lema'an*/לְמַעַן – *da, zato da* (Izl 20,12) ili *pen*/פֶּן – *da ne, (tako) da ne* (Post 3,3; Izl 19,22; Prnz 20,5). Usp. Jean L'HOURL, *Genèse 2,4b-4,26: Commentaire*, Leuven, 2018., 223. Hrvatsko značenje prethodno spomenutih hebrejskih riječi vidi u: Rudolf AMERL, *Hebrejsko-hrvatski rječnik*, Zagreb, 1997., 115: *ki*/כִּי; 123: *lema'an*/לְמַעַן; 223: *pen*/פֶּן. Također vidi: Marijan VUGDELIJA, *Gramatika hebrejskoga biblijskog jezika*, Split, 2016., 315: *ki*/כִּי; 318: *lema'an*/לְמַעַן; 335: *pen*/פֶּן.

³ Definiciju hebrejskog glagolskog oblika *yiqtol* kao imperfekta, odnosno futura vidi u: Marijan VUGDELIJA, *Gramatika hebrejskoga biblijskog jezika*, 88–89, § 3.25.

⁴ Značenje infinitiva apsolutnog u hebrejskom jeziku vidi u: *Isto*, 91–93, § 3.28.

⁵ Usp. Georg FISCHER, *Genesis 1–11 übersetzt und ausgelegt*, Freiburg, 2018., 204. Ozbilnost najavljene kazne u 2,17b vidljiva je iz uporabe tog izričaja u drugim tekstovima, npr.

U prethodnom retku (2,16) infinitiv apsolutni (*'akol/לֹאֵל*) prije finitnog glagolskog oblika imperfekta (*to'kel/לֹאֵלְךָ*) služio je da naglasi Božje široko dopuštenje čovjeku da može jesti sa svakog stabla u vrtu (2,16b: *'akol to'kel*). Sada u 2,17b infinitiv apsolutni (*mot*) prije finitnog glagolskog oblika (*tamut*) naglašava kaznu za prijestup i time istodobno osnažuje prethodnu zabranu (2,17a).

Ta dva puta ponovljena uporaba infinitiva apsolutnog u dva susljedna retka (2,16.17b) zapravo dodatno naglašava antitezu između širokog dopuštenja u 2,16b i ograničene zabrane u 2,17a.

Naglašeni oblik najavljene kazne (*mot tamut*) izriče ozbiljnost božanskog upozorenja. Najavljena smrtna kazna funkcionira kao krajnje upozorenje na teške posljedice neposlušnosti.⁶

Neizvršenje najavljene kazne. Izričaj *mot tamut* (*zacijelo ćeš umrijeti*) u Post 2,17b najavljuje kaznu ukoliko se dogodi prijestup, ukoliko dođe do prijestupa božanske zabrane. Tekst izriče jasno upozorenje da će uslijediti umiranje nakon jedenja ploda sa zabranjenog stabla.

Problem najave smrtno kazne u 2,17b proizlazi iz činjenice da najavljena kazna ne nastupa odmah poslije prijestupa zabrane (3,1-7; 3,6). Čovjek ne umire »u dan« (*bəyom*) prijestupa, tj. ne umire odmah poslije prijestupa.⁷ Stoga se nameće pitanje točnog značenja najavljene smrtno kazne.

Post 20,7; 1 Sam 22,16; 1 Kr 2,37-42; Jr 26,8. Nepoštivanje božanske zabrane stavlja, dakle, na kocku život.

⁶ Usp. *Isto*, 204. Preventivno upozorenje bilo je potrebno jer, za razliku od drugih stvorenja, samo je čovjek u stanju prekoračiti moralne granice. Motiviran dobrotom i milosrdjem Bog informira čovjeka da je smrt posljedica neposlušnosti. Na čovjeku je da odluči hoće li imati povjerenje u Božje riječi. Usp. Kenneth A. MATHEWS, *Genesis 1:1–11:26*, Nashville (TN), 1996., 211. Izričaj »zacijelo ćeš umrijeti« autor Rebić definira kao Božju prijetnju »čovjeku kaznom, ako mu ne bude služio vjerno i odano«. Usp. Adalbert REBIC, *Stvaranje svijeta i čovjeka*, Zagreb, 1996., 121: »formula presude koja određuje smrtnu kaznu (*mot tamut*: 'zacijelo ćeš umrijeti') otkriva tragične posljedice prijestupa. Prijetnja smrću predstavlja *deterent* i stoga je pomoć da čovjek bude poslušan«, PAPINSKA BIBLIJSKA KOMISIJA, *Che cosa è l'uomo? Un itinerario di antropologia biblica*, Città di Vaticano, 2019., 248, br. 272. Izričaj *mot tamut* moguće je shvatiti kao prijetnju smrću ili kao upozorenje na smrtnu opasnost. U Post 2,17b taj izričaj ima značenje upozorenja. Tako Silvana FUŽINATO, Čovjek – biće odnosa (Post 2,4b-25), u: *Bogoslovska smotra*, 90 (2020.) 2, 315–338, ovdje 324–325.

⁷ Usp. Hermann GUNKEL, *Genesis*, Macon (GA), 1997., 20; Emanuele TESTA, *Genesi. Introduzione Storia primitiva*, Torino – Roma, 1969., 108: »Mentre in 2,17 la pena è comminata per il giorno della colpa, in 3,19 per il giorno della morte naturale«; Walter BÜHRER, *Am Anfang... Untersuchungen zur Textgenese und zur relativ-chronologischen Einordnung von Gen 1–3*, Göttingen, 2014., 221: »Schwerer wiegt... die Unklarheit bezüglich des מוֹת תָּמִיד ... מִיָּד: Handelt es sich um eine Drohung, oder ist es eine Warnung?« Ako su Božje riječi prazna prijetnja u 2,17, zašto bi tada trebale biti uzete ozbiljno na drugim mjestima? Usp. Robert Walter Lambert MOBERLY, Did the Interpreters Get It Right? Genesis 2 – 3 Reconsidered, u: *The Journal of Theological Studies. New Series*, 59 (2008.) 1, 22–40, ovdje 23.

Kako bi se odgovorilo na problem neizvršenja najavljene smrtne kazne u 2,17b potrebno je posvetiti pozornost točnom značenju najavljene kazne i analizirati pobliže ključne izričaje *mot tamut* / מות תמות *i bayom/ביום*.⁸

1. Značenje izričaja *mot tamut* (2,17b)

Izričaj *mot tamut*, koji se sastoji od infinitiva apsolutnog konjugacije qal (*mot*), a poslije kojeg slijedi imperfekt drugog lica jednine muškog roda, javlja se ukupno trinaest puta u Hebrejskoj Bibliji. Osim u Post 2,17b taj se izričaj javlja još dvanaest puta: Post 20,7; 1 Sam 14,44; 22,16; 1 Kr 2,37,42; 2 Kr 1,4,6,16; Jr 26,8; Ez 3,18; 33,8,14.⁹ Značenje tog izričaja *mot tamut* nije jednoznačno.¹⁰

1.1. Izravno izvršenje najave: *mot tamut*

Izričaj *mot tamut* može uistinu imati smisao smrtne presude, tj. osude na smrt s njezinim izravnim izvršenjem, kao što je to slučaj, naprimjer, u 1 Sam 22,16, gdje kralj Šaul izriče smrtnu presudu (*mot tamut*) protiv svećenika Ahimeleka

⁸ Autor L'Hour uočava tri teškoće vezane uz taj redak. Prva teškoća proizlazi iz činjenice da čovjek i žena ne umiru odmah nakon što su pojeli zabranjeni plod, a to naizgled proturječi najavi u 2,17b. Druga se odnosi na izričaj *bayom*, koji može imati određeno značenje, ali može također imati neodređeno (više uopćeno) značenje. Treća se odnosi na točno značenje glagola *mut/umrijeti*, tj. riječ je o doslovnom ili metaforičkom smislu. Usp. Jean L' HOUR, *Genèse 2,4b-4,26*, 223.

⁹ Lagana varijacija, odnosno nešto izmijenjeni oblik tog izričaja nalazi se u Post 3,4, gdje poslije infinitiva apsolutnog (*mot*) dolazi imperfekt u drugom licu množine (*tamutum/תמותו*). Ako se računa i taj varijacijski oblik, tada bi to bila četrnaesta uporaba tog izričaja u Hebrejskoj Bibliji. Tako, primjerice, autor L'Hour govori ne o trinaest nego o četrnaest uporaba izričaja *mot tamut*, jer on računa i onaj varijantni oblik u Post 3,4. Usp. Jean L' HOUR, *Genèse 2,4b-4,26*, 224. Autor Lee govori čak o šesnaest pojava tog izričaja. Međutim, nije jasno kako je Lee došao do »sixteen occurrences« izričaja *mot tamut*. Usp. Chris W. LEE, *Death Warning in the Garden of Eden. The Early Reception History of Genesis 2:17*, Tübingen, 2020., 42, bilješka 68.

¹⁰ Predlagana su različita tumačenja izričaja *mot tamut*: 1) Pogodit će te nevolje teške poput smrti, kao da je početak umiranja; 2) Nećeš dosegnuti dužinu života koja ti je izvorno bila dodijeljena, tj. tisuću godina; 3) Zaslужit ćeš smrt, koja će te zadesiti kada to Bog htjedne; 4) Riječ je o hiperboličnoj tvrdnji čiji cilj je odvratiti čovjeka od prijestupa; 5) Izričaj *mot tamut* izvorno je imao doslovno značenje, međutim, kasnije je Bog ublažio oštrinu kazne, jer čovjek se je pokajao; 6) Ili u smislu: do sada si bio besmrtn, ali od sada, tj. poslije prijestupa, postat ćeš smrtn. Autor Cassuto ocjenjuje da prethodno navedena tumačenja izričaja *mot tamut* nisu zadovoljavajuća. Usp. Umberto CASSUTO, *A Commentary of the Book of Genesis. Part I: From Adam to Noah, Genesis I – VI 8*, Jerusalem, 1961., 124–125. Izričaj *mot tamut* može se razumjeti kao najava osude, kao prijetnja smrću, kao upozorenje, kao poziv na budnost ili kao snažan savjet. Usp. André WENIN, *Da Adamo ad Abramo o l'errare dell'uomo. Lettura narrativa e antropologica della Genesi 1,1–12,4*, Bologna, 2008., 45–46.

i protiv cijelog njegova doma jer su optuženi za urotu protiv kralja. Odmah potom izrečena osuda je izvršena (22,18: *Doeg Edomac... pogubi u onaj dan osamdeset i pet ljudi...*).¹¹

Postoje, međutim, druge uporabe izričaja *mot tamut* poslije kojeg ne slijedi izravno izvršenje pogubljenja ili najavljeno pogubljenje uopće ne biva izvršeno.

1.2. Neizvršenje najave: *mot tamut*

U dva odlomka (1 Sam 14,44; Jr 26,8) presuda je izrečena riječima *mot tamut*, ali nije izvršena. Tako u 1 Sam 14,44 Šaul kaže Jonatanu – koji je upravo jeo meda ne poštujući zabranu svoga oca – »zacijelo ćeš umrijeti (*mot tamut*), Jonatane«. Međutim, Jonatan ne umire, ne biva pogubljen, nego biva pomilovan na zahtjev naroda (14,45).¹²

Drugi tekst u kojem najavljena kazna nije izvršena nalazi se u Jr 26,8, gdje je protiv proroka Jeremije izrečena smrtna presuda: »Moraš umrijeti!« Ipak, smrtna presuda nije izvršena. Jeremija je bio oslobođen na temelju ranijeg analognog pravnog slučaja koji je bio primijenjen na proroka Miheja iz Morešeta u vrijeme judejskog kralja Ezekije, dakle jedno stoljeće prije Jeremijina vremena.

1.3. Uvjetno (ne)izvršenje najave: *mot tamut*

Kod proroka Ezekielu nalaze se tri odlomka u kojima izričaj *mot tamut* najavljuje smrtnu kaznu (3,18: »Kad bezbožniku rekne: 'Umrijet ćeš', a ti ga ne opomeneš i ne odvратиš od zla puta njegova...« te 33,8,14). Ti tekstovi, međutim, poslije najave kazne predviđaju mogućnost grešnikova pokajanja i obraćenja s posljedičnim dokidanjem smrtno kazne koja je prethodno bila najavljena (usp. Ez 33,15). Dakle, u tekstovima Ez 3,18; 33,8,14–15 izvršenje ili neizvršenje najavljene kazne ovisi o obraćenju ili neobraćenju dotičnog bezbožnika.

Slično u Post 2,17b izričaj *mot tamut* najavljuje smrtnu kaznu čije će izvršenje ili neizvršenje ovisiti o poštivanju ili nepoštivanju božanske zabrane. Stoga

¹¹ Usp. Chris W. LEE, *Death Warning in the Garden of Eden*, 46. Jedino kratko odgađanje izvršenja osude prouzročeno je odbijanjem kraljevih sluga da pogube svećenike Gospodinove (usp. 1 Sam 22,17).

¹² Moguće je stoga da u 1 Sam 14,44 izričaj *mot tamut* znači »zaslužuješ umrijeti«. Usp. Victor P. HAMILTON, *The Book of Genesis. Chapters 1–17*, Grand Rapids (MI), 1990., 174.

bi se moglo reći da smrtna presuda u 2,17b ima prizvuk upozorenja, slično kao što to taj izraz ima kod Ez 3,18; 33,8.14–15, i da ima nakanu zaštititi život.¹³

1.4. *Mot tamut: Ne izravnost, nego izvjesnost smrti*

Izričajem *mot tamut* najavljena smrtna kazna u Post 2,17b naglašava izvjesnost smrti, ne njezinu kronološku neposrednost, odnosno izravnu kronološku blizinu. Redak 2,17b ne govori o izravnom izvršenju, nego o neizbježnosti konačne smrti u slučaju da dođe do prijestupa, tj. ako se prijestup dogodi.¹⁴ Prema tome, izričaj *mot tamut* u Post 2,17b ne želi reći da će onaj tko bude jeo sa zabranjenog stabla morati odmah umrijeti niti da će podnijeti nasilnu smrt. Uporabljeni izričaj ukazuje da će smrt nedvojbeno nastupiti kao kazna ako prijestup bude počinjen. Ako se prijestup dogodi, smrtna presuda će zacijelo biti izvršena, međutim, ne u smislu izravnog pogubljenja, nego u smislu postupnog procesa koji će na kraju završiti smrću (3,19).

1.5. *Mot tamut i mot yumat*

Za preciznije definiranje značenja izričaja *mot tamut* često se uzima u obzir jedan drugi sličan izričaj. To je *mot yumat* מוֹת יִימָוּת, koji se sastoji od infinitiva apsolutnog konjugacije qal (*mot*/מוֹת) i imperfekta konjugacije hofal (*yumat*/יִימָוּת) istoga glagola מוֹת/מוֹת. Značenje izričaja *mot yumat* je konzistentnije u odnosu na izričaj *mot tamut*. Ta vrsta izričaja upotrebljuje se u pravnim tekstovima i opisuje predviđenu smrtnu kaznu za određene vrste prijestupa (npr. Izl 19,12:... *Tko se god brda dotakne, smrt će ga snaći* [*mot yumat*]; 21,12: *Tko god udari čovjeka pa ga usmrti, neka se smrću kazni*; usp. također Izl 21,15.16.17; Lev 20,2.9.15.27 itd.).¹⁵

¹³ Izričaj *mot tamut* po sebi ne priopćuje ideju mogućeg opraštanja kazne niti oslobođanja od izrečene presude. Potrebne su dodatne informacije sadržane u kontekstu da bi se znalo postoji li mogućnost oprostjenja ili amnestije, kao što je to slučaj u 1 Sam 14,44; Jr 26,8 i u tri odlomka kod Ezekiela.

¹⁴ Usp. Victor P. HAMILTON, *Genesis. Chapters 1–17*, 172. Činjenica da smrt nije nastupila odmah poslije prijestupa autor Speiser tumači kao pokazatelj da je pripovijedanje kao cjelina usredotočeno više na konačnu, posljednju kaznu nego na trenutnu, naglu smrt. Usp. Ephraim Avigdor SPEISER, *Genesis. Introduction, Translation, and Notes*, Garden City (NY), 1964., 17.

¹⁵ Relevantne publikacije o pravnoj formuli »*mot yumat*« vidi u: Jean L'HOURL, *Genèse 2,4b-4,26*, 223, bilješka 19. Argumente protiv razlike između *mot tamut* i *mot yumat*, a u prilog sinonimnosti tih dvaju izričaja vidi: Chris W. LEE, *Death Warning in the Garden of Eden*, 44.

Taj izričaj s konjugacijom hofal (*mot yumat*) označava u pravnim tekstovima izravno, neposredno i nasilno izvršenje smrtne kazne nakon počinjenog prijestupa (»on će zacijelo biti pogubljen«).

1.5.1. Razlika između *mot tamut* i *mot yumat*

Prema jednom tumačenju razlika između *mot tamut* i *mot yumat* ogleda se u činjenici da je izričaj *mot yumat* karakterističan za osudu na smrt u pravnim tekstovima (»[zasigurno] će biti pogubljen«), dok je izričaj *mot tamut* karakterističan za božanske ili kraljevske prijetnje u pripovjedačkim (narativnim) i proročkim tekstovima (usp. Post 20,7; 1 Sam 14,39.44; 22,16; 1 Kr 2,37.42; 2 Kr 1,4,6; Ez 33,8,14).¹⁶

Prema drugom tumačenju razlika između infinitiva apsolutnog (*mot*) s imperfektom konjugacije hofal (*yumat*) i infinitiva apsolutnog (*mot*) s imperfektom konjugacije qal (*tamut*) nalazi se u izvršitelju najavljene kazne. To se tumačenje temelji na dvama odlomcima Knjige Postanka: 20,7 i 26,11. U prvom odlomku sam Bog govori Abimeleku, kralju Gerara (20,7: *zacijelo ćeš umrijeti – mot tamut*) i sam Bog će izravno intervenirati kaznivši Abimeleka smrću ako on ne vrati Saru njezinu mužu Abrahamu. U drugom odlomku Abimelek, kralj filistejski, obraća se svom narodu (Post 26,11: *bit će pogubljen – mot yumat*), i sam će kralj izvršiti kaznu predviđenu za prijestup zabrane »doticanja« Izaka i njegove žene Rebeke.¹⁷

Prethodno tumačenje, utemeljeno na Post 20,7, prema kojem je Bog izvršitelj kazne koju najavljuje izričaj *mot tamut* može se primijeniti na Post 2,17b, ali se ne može primijeniti na uporabu toga istog izričaja u drugim tekstovima, kao što su npr. 1 Sam 14,44; 22,16; 1 Kr 2,37.42; Jr 26,8.

Treće tumačenje pravi razliku između *mot tamut* i *mot yumat* u smislu da prvi izričaj (*mot tamut*) dopušta u nekim slučajevima odgađanje i/ili čak dokidanje izvršenja najavljene kazne, dok drugi izričaj (*mot yumat*) ne predviđa mogućnost ni praštanja ni odgađanja kazne, ukoliko je prijestup počinjen, odnosno ako se prijestup dogodio.

Izričaj *mot tamut* u nekim slučajevima, dakle, može imati funkciju oštrog upozorenja i stroge opomene jer najavljena smrtna kazna želi primarno potaknuti na poslušnost riječi Božjoj i tako izbjeći izvršenje najavljene kazne.

¹⁶ Usp. Gordon J. WENHAM, *Genesis 1–15*, Waco (TX), 1987., 67.

¹⁷ Usp. Victor P. HAMILTON, *Genesis. Chapters 1–17*, 173.

1.5.2. Primarno značenje: *mot tamut* – upozorenje, *mot yumat* – kazna

Moglo bi se reći da je *mot tamut* na prvom mjestu upozorenje na smrtne posljedice, a na drugom mjestu najava smrtne kazne, dok je drugi izričaj, *mot yumat*, na prvom mjestu najava smrtne kazne, a tek na drugom mjestu je upozorenje.

Nesumnjivo je također da kazna koju najavljuje *mot yumat* u legislativnim tekstovima ima implicitno preventivnu funkciju, ali ta preventivna funkcija je izričita u najavi smrti izričajem *mot tamut* u Post 2,17b. Stoga bi se ta najava smrti u 2,17b mogla definirati kao upozorenje i kao prijetnja s preventivnom funkcijom.¹⁸

Najavljena smrtna kazna (*mot tamut*) funkcionira, dakle, kao preventivno upozorenje s ciljem da odvraća čovjeka od jedenja plodova sa zabranjenog stabla, tj. da ga odvraća od počinjanja prijestupa i da ga potakne na poštivanje božanske zabrane. Drugim riječima, najava smrtne kazne, koja je upozorenje, želi izbjeći primjenu, odnosno izvršenje najavljene kazne.¹⁹

2. Značenje izričaja *bəyom* (2,17b)

Za utvrđivanje točnog značenja izričaja *mot tamut* potrebno je posvetiti pozornost također značenju izričaja *bəyom*, koji je dio neposrednog konteksta (2,17b).²⁰ Izričaj *bəyom* nalazi se na početku retka 2,17b, odmah poslije početnog veznika ׀/ki. Taj izričaj – koji se sastoji od prijedloga ׀/bə i od imenice ׀/yom – doslovno znači »u dan«, ali točno značenje tog izričaja predmet je rasprave.

Izričaj *bəyom* može imati različite nijanse značenja: »u vrijeme kada«, »u ono vrijeme kada« i »ako«. U više tekstova značenje *bəyoma* više je uopćeno

¹⁸ Očigledno Bog jest i ostaje gospodar onoga što on kaže. Međutim, narativni kontekst može dodatno osvijetliti točno značenje izričaja *mot tamut*, tj. funkcionira li najava smrti u kontekstu ne kao prijetnja nego više kao upozorenje. Usp. Claus WESTERMANN, *Genesis 1–11*, Neukirchen-Vluyn, 1983., 306.

¹⁹ Božansko upozorenje u Post 2,17b zajedno s prethodnom zabranom u 2,17a stavlja pred čovjeka radikalni izbor između poslušnosti Bogu, koja mu jamči blagotvorno zajedništvo s Bogom, i odluke da slijedi vlastiti put, ignorirajući Božju zabranu, s posljedičnim gubitkom zajedništva s Bogom. To upozorenje traži od čovjeka da poštuje granice i da gospodari svojim željama. Takva disciplina je od temeljne važnosti za uspješnu ljudsku egzistenciju i tako Božja »pedagogija« otpočinje vrlo rano. Usp. Georg FISCHER, *Genesis 1–11*, 205, bilješka 35: Ovdje, pred čovjeka postavljeni odabir poučan je za kasnije teološke situacije i koncepte u smislu da poštivanje, izvršavanje Božjih zapovijedi jamči »boravak u (obećanoj) zemlji«, dok prijestup prouzrokuje gubitak životnog prostora i deportaciju u egzil.

²⁰ Različita tumačenja izričaja *mot tamut* suočavaju se na kraju s ključnim pitanjem: Je li najavljena kazna bila izvršena u dan prijestupa ili nije bila izvršena? Odgovor na to pitanje nalazi se u značenju izričaja *bəyom*. Usp. Claus WESTERMANN, *Genesis 1–11*, 305.

(Post 2,4; 5,1-2; Izl 6,28; 10,28: *Onoga dana [bəyom] kad mi se opet pojaviš na oči, zaglaviti ćeš!*; 32,34 itd.).²¹

2.1. *Bəyom*: doslovno vremensko značenje

Dva su argumenta u prilog tumačenja u doslovnom smislu. Prvi argument temelji se na značenju izričaja u Post 3,5. Drugi argument temelji se na smislu istog izričaja u 1 Kr 2,3742.

2.1.1. *Bəyom* u Post 3,5

Predloženo tumačenje izričaja *bəyom* u Post 2,17b u doslovnom smislu sa značenjem »u dan u koji« temelji se na neposrednom kontekstu pripovijedanja, tj. na uporabi tog izričaja u Post 3,5, gdje zmija uz pomoć tog izričaja jamči ženi da će se njima otvoriti oči »u dan« jedenja od ploda sa zabranjenog stabla i to se doista događa u Post 3,7 jer odmah poslije prijestupa »otvore se oči obadovoma« (3,7).²²

Dakle, analogija s Post 3,5.7 ukazuje da također u 2,17b treba pretpostaviti kronološki izravnu uzročnu korelaciju između jedenja, tj. prijestupa i smrtne kazne.

Ako se izričaj *bəyom* shvati u doslovnom smislu, dakle »u dan u koji«, tada to značenje stvara problem na razini logične dosljednosti narativnog slijeda jer najavljena smrtna kazna (2,17b) ne nastupa »u dan« počinjenog prijestupa (3,6). Naprotiv, čovjek i žena nastaviti će živjeti i nakon što su jeli sa zabranjenog stabla, a Adam će dosegnuti životnu dob od čak 930 godina (usp. Post 5,3).

²¹ Usp. Claus WESTERMANN, *Genesis 1–11*, 305. Priloški izričaj *bəyom* može imati kronološko značenje određeno kontekstom (*istoga dana u koji, čim*) ili više uopćeno značenje (*kada, u trenutku kada, svaki put kada*). Usp. Jean L'HOURE, *Genèse 2,4b–4,26*, 224. Analizu dvadeset i dviju uporaba tog izričaja u Knjizi Postanka vidi u: Chris W. LEE, *Death Warning in the Garden of Eden*, 33–34, bilješka 45.

²² Usp. Arie van der KOOIJ, *The Story of Paradise in the Light of Mesopotamian Culture and Literature*, u: Katharine J. DELL I DR. (ur.), *Genesis, Isaiah and Psalms*, Leiden, 2010., 3–22, ovdje 6: »The story of Genesis itself contains clear evidence that it [*bəyom*] should be taken strictly. In Gen 3:5 it is said by the serpent to the woman: 'For God knows that on the day [*bəyom*] you eat of it your eyes will be opened...!... in vv. 6–7, as soon as they had eaten of the tree, their eyes were opened, that is to say, on the same day.« Ipak, protiv tumačenja *bəyoma* u doslovnom smislu navodi se odsutnost člana. Naime, umjesto sadašnjeg *bəyom* (2,17b) trebalo bi stajati *bayyom*, kao što je to u Post 2,2. Vrednovanje tog argumenta vidi u: Chris W. LEE, *Death Warning in the Garden of Eden*, 34–35.

Potrebno je, ipak, napomenuti da se zmija upravo koristila ambivalenčnošću tog izričaja i da je predlagala tumačenje u doslovnom smislu, tj. u smislu kronološki izravnog izvršenja presude (*onoga dana u koji... zacijelo ćeš umrijeti*) kako bi dokazala da Bog nije imao pravo.²³

2.1.2. *Bəyom* (i *mot tamut*) u 1 Kr 2,37.42

I tekst u 1 Kr 2,37.42 citira se u prilog doslovnog tumačenja izričaja *bəyom*, tj. u smislu »u dan u koji«. Taj tekst je posebno važan za tumačenje Post 2,17b jer se u njemu, uz izričaj *bəyom* javlja također izričaj *mot tamut*.

Na temelju paralelnosti između Post 2,17b i 1 Kr 2,37.42 pretpostavlja se da je u Post 2,17b čovjeku upućena prijetnja izravne smrti odmah nakon jedenja sa zabranjenog stabla.²⁴

Ipak, tumačenje izričaja *bəyom* u 1 Kr 2,37.42 u doslovnom smislu čini se problematičnim. Naime, ako se izričaj *bəyom* u 1 Kr 2,37.42 shvati u doslovnom smislu sa značenjem »u dan u koji«, tada je Šimej trebao biti pogubljen već u 1 Kr 2,40, odnosno u trenutku kada je izišao iz Jeruzalema i kada je prešao preko potoka Kidrona (usp. 1 Kr 2,37). Međutim, Šimej se vratio u Jeruzalem (2,41), zatim je kralj bio informiran (2,41) i potom je kralj pozvao Šimeja (2,42) i suočio ga s počinjenim prijestupom i s optužbom (2,42-45) i na kraju je kralj naredio Benaji da pogubi Šimeja, i tako je on umro (2,46).

Dakle, tekst u 1 Kr 2,37.42 upućuje više na »ne usko« značenje tog izričaja jer on očito ostavlja određen interval između Šimejeva prijestupa zabrane (usp. 1 Kr 2,40) i izvršenja smrtne presude, koja je bila najavljena u 1 Kr 2,37, potom ponovljena u 2,42 te izvršena u 2,46.

Može se pretpostaviti određen vremenski razmak ne samo između Šimejeva prijestupa (2,40) i kraljeva poziva (2,42), nego postoji također interval između kraljeva poziva (2,42) i izvršenja smrtne presude (2,46). U tom intervalu

²³ Usp. Jean L'HOUEUR, *Genèse 2,4b-4,26*, 224. Zmija je, kada navodi Božje riječi o smrti, svjesno željela zbuniti čovjeka. Usp. Walter BÜHRER, *Am Anfang...*, 222: Zmija je navela čovjeka da povjeruje kako jedenje sa zabranjenog stabla neće imati nikakvu negativnu posljedicu.

²⁴ Usp. Arie van der KOOIJ, *The Story of Paradise*, 6-7: »2:17 warns us that... man is threatened with instantaneous death as soon as he eats of the forbidden tree. This reading is confirmed by a passage in the book of Kings which provides a fitting parallel to our verse - 1 Kings 2:37, 42.... Shimei did not obey the command of the king [v. 37], and died the same day (v. 46).« Također usp. Gordon J. WENHAM, *Genesis 1-15*, 67: Premda taj izričaj [tj. *bəyom*] može imati neodređeno, uopćeno značenje »kada« (usp. Post 2,4; 5,1), on ipak naginje naglašavanju hitrosti djelovanja (npr. Br 30,6.8.9 itd.), a osobito u vrlo sličnom odlomku u 1 Kr 2,37.42.

lu između 2,42 i 2,46 odvija se određena vrsta sudskog procesa u kojem kralj iznosi optužbu protiv Šimeja (2,42-45). Tek nakon završetka tog sudskog procesa krvnik pogubljuje osuđenog Šimeja (2,46).

Prethodno razmišljanje može se primijeniti na značenje izričaja *bəyom* i *mot tamut* u Post 2,17b jer redak 2,17b sadrži jezik pravne presude, koja uostalom nije izvršena na dan počinjenog prijestupa, nego je predmet susljednog sudskog postupka (usp. Post 3,8ss).

2.2. *Bəyom*: produženo vremensko značenje

Jedan od odgovora na pitanje zašto najavljena smrtna kazna nije nastupila »u dan« prijestupa (Post 2,17b) pretpostavlja produženo značenje riječi *בַּיּוֹם*/*yom*. Budući da smrtna osuda (2,17b) nije izvršena odmah poslije prijestupa, stoga više autora pripisuju izričaju *bəyom* uopćeno značenje »kada«, ostavljajući otvorenim razmak između prijestupa i kazne, ali zadržavaju uzročni odnos između jednoga i drugoga.

Doista, izričaj »u dan« (*bəyom*) nema nužno usko značenje, nego nesumnjivo može imati značenje »kada« u smislu neodređenog, više uopćenog vremena, kao što je to slučaj naprimjer u Post 2,4; 5,1.²⁵

Izričaju *bəyom* pripisuje se također značenje produženog vremenskog razdoblja. To se tumačenje temelji, primjerice, na Psalmu 90, gdje je jedan dan definiran kao produženo vrijeme od tisuću godina (Ps 90,4: *Jer je tisuću godina u očima tvojim k'o jučerašnji dan koji je minuo*; također 2 Pt 3,8:... *jedan je dan kod Gospodina kao tisuću godina, a tisuću godina kao jedan dan*). Iz božanske perspektive, dakle, prvi čovjek je umro »u dan« prijestupa, jer Adam je umro u dobi od devet stotina i trideset godina (usp. Post 5,5), tj. za vrijeme toga dana koji u Božjim očima traje tisuću godina.²⁶

U tom je smislu protumačena dužina Adamove životne dobi u Knjizi Jubileja 4,30: »Još mu je nedostajalo sedamdeset godina da navrši tisuću godina, jer tisuću godina su jedan dan prema svjedočanstvu neba. Zbog toga je napi-

²⁵ Izričaj *bəyom* zajedno sa susljednim infinitivom konstruktivom (2,17b) često ne označava određen dan, nego ima šire značenje u smislu »kada, ako«. Usp. Horst SEEBASS, *Genesis I*, Neukirchen-Vlyn, 1996., 114. Također usp. Magne SÆBØ, »בַּיּוֹם«, u: Gerhard Johannes BOTTERWECK – Helmer RINGGREN (ur.), *Theologisches Wörterbuch zum Alten Testament*, Stuttgart, 1982., III, 566–586, ovdje: 568: »Die Bedeutung ‚Tag‘ wird mehr oder weniger geschwächt, wenn ein Präpositionalausdruck mit *yom*... noch mit einem Verb verbunden ist.... hier steht *bəyom* mit Inf.... im Sinne einer allgemeinen Zeitangabe ...«

²⁶ Usp. Arie van der KOOIJ, *The Story of Paradise*, 6; Georg FISCHER, *Genesis 1–11*, 204, bilješka 33.

sano o stablu spoznaje: 'U dan u koji s njega budeš jeo, umrijeti ćeš'. Stoga on nije navršio godine toga dana jer je umro za vrijeme toga dana.«²⁷

Ovo tumačenje izričaja *bəyom* očito shvaća izričaj *mot tamut* u smislu da je čovjek poslije prijestupa umro naravnom biološkom smrću.

2.3. *Bəyom*: pogodbeni smisao

Postoji također tumačenje izričaja *bəyom* u Post 2,17b u pogodbenom smislu. Kao primjeri tog značenja izričaja navode se još tekstovi: Izl 10,28; Br 30,6.9.13; Rut 4,5; 1 Kr 2,37.42. Ako se prihvati to značenje, tada izričaj *bəyom* postaje veznik pogodbene rečenice: »jer ako budeš jeo s njega, zacijelo ćeš umrijeti«.²⁸

To znači da najavljena kazna u Post 2,17b ne treba biti shvaćena kao sudska presuda koja mora biti izvršena na dan prijestupa, tj. istoga dana (*bəyom*) kada je konzumiran zabranjeni plod, nego kao jasno upozorenje da će uslijediti smrt ako prijestup bude počinjen. Dakle, ako se dogodi neposlušnost, smrt će biti posljedica. Doista, taj izričaj sadrži također pogodbeni smisao, jer kazna neće biti izvršena ako čovjek bude poštivao Božju zapovijed.²⁹

2.4. *Bəyom*: »od toga dana (pa) nadalje«

U određenom kontekstu izričaj *bəyom* može također ukazivati na promjenu postojeće situacije. Tako, naprimjer, u Knjizi Brojeva 30,6.8.9 taj izričaj ima značenje »od toga trenutka pa nadalje«. Tu *bəyom* funkcionira više kao razgraničenje u vremenu, poslije kojeg zavjet kćerke (ili supruge), koji je ona prethodno učinila, biva poništen ili potvrđen ovisno o stavu oca (ili muža) prema učinjenom zavjetu.

Dakle, izričaj *bəyom* može označavati zaokret poslije kojeg će nastupiti prethodno najavljene posljedice, ali brzina implementiranja tih posljedica ovisi o konkretnim okolnostima (usp. 1 Kr 2,37.42).

²⁷ Prethodni citat uzet je iz: Arie van der KOOIJ, *The Story of Paradise*, 6, bilješka 9. Slično tumačenje jednog dana u smislu tisuću godina donosi Justin u *Dijalogu s Trifonom*, 81. Usp. Chris W. LEE, *Death Warning in the Garden of Eden*, 31, bilješka 41. Prikaz *Knjige Jubileja* i hrvatski prijevod dijelova te knjige vidi u: Joshua Roy PORTER, *Izgubljena Biblija. Otkriveni zaboravljeni spisi*, Zagreb, 2011., 14, 26–29.

²⁸ Tako tu rečenicu prevodi Trygve Nils Daniel METTINGER, *The Eden Narrative. A Literary and Religio-Historical Study of Genesis 2–3*, Winona Lake (IN), 2007., 23: »for if you eat of it you shall certainly die«.

²⁹ Usp. Arie van der KOOIJ, *The Story of Paradise*, 6: »It [*bəyom*] conveys a temporal meaning, although it also carries a conditional notion because, if man obeys, the punishment will not be carried out.«

To značenje izričaja *bəyom* može se primijeniti također na Post 2,17b, u smislu da će prijestup božanske zabrane biti ključan trenutak koji će prouzročiti zaokret. Time označava jasno razgraničenje između onoga prije i onoga poslije toga prijestupa.

Izričaj *bəyom* više je upravljen prema onome što dolazi poslije toga ključnog događaja, određuje na presudan način susljedni slijed događaja i jasno najavljuje konačan ishod, tj. smrt (*mot tamut* – *zaciijelo ćeš umrijeti*).³⁰

3. Pet kontekstualnih tumačenja izričaja *bəyom* i *mot tamut* (2,17b)

Za dva izričaja u Post 2,17b, *bəyom* i *mot tamut*, uzeta zajedno predlagana su različita tumačenja u kontekstu (ne)izvršenja najavljene smrtno kazne za počinjeni prijestup. Ovdje se ograničavamo na prikaz pet prijedloga tumačenja tih dvaju izričaja uzetih zajedno. Prvi prijedlog tumači te izričaje u smislu »postati smrtan«, drugi u smislu »protjerivanja iz vrta«, treći u smislu »duhovne smrti«, četvrti smješta te riječi u kontekst »iskušenja«, odnosno »testa« a peti u kontekst »ublažene kazne«.

3.1. *Bəyom... mot tamut: postat ćeš smrtan*

Jedan pokušaj rješenje nedosljednosti između najavljene kazne i neizvršenja kazne odmah poslije prijestupa predlaže tumačenje izričaja *mot tamut* u smislu »postati smrtan« (2,17b: *u dan u koji s njega budeš jeo postat ćeš smrtan*). To tumačenje, prema kojem je prijestup prvoga ljudskog para prouzročio smrtnost čovjeka, vrlo je drevno. Tragovi toga tumačenja nalaze se u nekim knjigama Staroga zavjeta (usp. Sir 25,24; Mudr 2,23) i Novoga zavjeta (usp. Rim 5,12; 1 Kor 15,21-22).

To tumačenje nalazi se također u prijevodu Simaha Ebionita, koji prevodi izričaj *mot tamut* upravo u smislu »postat ćeš smrtan« (2,17b: *u dan u koji budeš jeo sa stabla postat ćeš smrtan* [Ἐνητὸς ἔσση]).³¹ Na taj način Simah je riješio problem da čovjek nije umro u dan kada je jeo sa stabla spoznaje dobra i zla.

³⁰ Priloški izričaj *bəyom* može biti protumačen kao početak najavljenih kaznenih posljedica. Usp. Georg FISCHER, *Genesis 1–11*, 204. U tom smislu autor Fischer (str. 175, 204) predlaže sljedeći prijevod Post 2,17b: »mit dem Tag, (da) du von ihm isst, wirst du gewiss 'sterben'!«

³¹ Jeronim spominje i odobrava Simahov prijevod: »Melius interpretatus est Symmachus dicens mortalitatis eris« (*Quaestiones Hebraicae in Genesim*). Prethodni citat preuzet je iz: Jean L'HOUEUR, *Genèse 2,4b-4,26*, 224, bilješka 21. Također usp. Chris W. LEE, *Death Warning in the Garden of Eden*, 16, bilješka 10.

Prema tom tumačenju, koje se javlja u židovstvu i u Novom zavjetu i kasnije u kršćanskoj tradiciji i teologiji, čovjek je stvoren kao besmrtno biće,³² ali je poslije prijestupa postao smrtnan.³³ U tom se kontekstu izričaj *ḥayom* prevodi u vremenskom smislu zaokreta: od toga dana pa nadalje bit ćeš smrtnan.

Potrebno je napomenuti, međutim, da je to tumačenje izričaja *mot tamut* u smislu *postati smrtnan* također osporavano. Prijevod izričaja *mot tamut* u smislu »postat ćeš smrtnan« treba se suočiti s činjenicom da ne postoji nijedan tekst u Hebrejskoj Bibliji u kojem taj izričaj ima značenje »postati smrtnan«. Nadalje, to tumačenje pretpostavlja da je Bog čovjeka stvorio besmrtnim, međutim to nije (izričito) rečeno u opisu stvaranja čovjeka (usp. Post 1 – 2).³⁴

Doista, budući da je oblikovan od zemlje (3,19a) i praha (3,19b), čovjek je od početka stvoren kao smrtno biće (usp. 2,7).³⁵ Posljedično, reprodukcija živo-

³² Sabor u Kartagi iz 418. godine osudio je mišljenje da je Adam stvoren kao smrtno biće. Usp. Heinrich DENZINGER – Peter HÜNERMANN, *Zbirka sažetaka vjerovanja, definicija i izjava o vjeri i ćudoređu*, Đakovo, 2002., 59, § 222: »Tko god kaže da je prvi čovjek bio stvoren smrtnan... neka bude kažnjen anatemom.« Sveti je Augustin tumačio da je uzimanje hrane sa stabla života štitilo čovjeka na tajanstven način od bolesti i od starenja (*De Genesi ad litteram* XI, 2). Prema Tomi Akvinskom čovjek prije prijestupa nije trebao umrijeti jer je Bog ulio u njegovu dušu nadnaravnu krepost koja je štitila tijelo od svake propadljivosti (*Summa Theologica* I, 97/1). Detaljan prikaz te kršćanske (i židovske) tradicije vidi u: Chris W. LEE, *Death Warning in the Garden of Eden*, 17–18, bilješka 11. Popis suvremenih egzegeta koji zagovaraju besmrtnost prvog stvorenog čovjeka vidi u: Konrad SCHMID, *Loss of Immortality? Hermeneutical Aspects of Genesis 2–3 and its Early Receptions*, u: Konrad SCHMID – Christoph RIEDWEG (ur.), *Beyond Eden. The Biblical Story of Paradise (Genesis 2–3) and its Reception History*, Tübingen, 2008., 58–78, ovdje 59, bilješke 11–17.

³³ Bog dakle nije obmanjivao niti je povukao svoju prijetnju. Naprotiv, zmija je prevarila ženu kada je negirala smrtno posljedice prijestupa (usp. Post 3,4), jer, kao što je najavljeno, čovjek je izgubio svoju besmrtnost nakon što je pojeo zabranjeni plod. Prema tome, postoji korelacija između prijetnje i kazne. Usp. Jan Christian GERTZ, *Das erste Buch Mose (Genesis). Die Urgeschichte Gen 1–11*, Göttingen, 2018., 119–220.

³⁴ Ne postoje pokazatelji u biblijskom tekstu, kao što to pretpostavljaju neki, da je Adam stvoren besmrtnim, ali da je potom izgubio besmrtnost zbog svoga grijeha. Usp. Kenneth A. MATHEWS, *Genesis 1:1–11:26*, 211. Može se reći još preciznije da u biblijskom opisu stvaranja nema izričite naznake o tome je li čovjek stvoren smrtnim ili besmrtnim. Usp. Chris W. LEE, *Death Warning in the Garden of Eden*, 30.

³⁵ Analizu izričaja »prah iz zemlje« (עָפָר מִן־הָאָדָמָה) u Post 2,7 vidi u: Miljenka GRGIĆ, 'Od zemlje, zemljan'. Konstitucija čovjeka u Post 1 – 2 u svjetlu sumersko-babilonskih tradicija, u: *Crkva u svijetu*, 55 (2020.) 2, 208–237, ovdje 231. Čovjekova sazdanost od praha zemaljskog (usp. Post 2,7) i povratak u prah zemaljski (usp. 3,19) odraz su ljudskog iskustva smrtnosti (usp. Ps 22,30; Prop 3,20; Dn 12,2). Usp. Bruna VELČIĆ, *Ljudsko stvorenje prema hebrejskoj terminologiji u Postanku 1 – 2*, u: Stipo KLJAJIĆ – Mario CIFRAK (ur.), *Znat će da prorok bijaše među njima! (Ez 33,33)*. Zbornik radova u čast prof. Bože Lujica, Zagreb, 2018., 11–27, ovdje 16.

ta, kao lijek za nadvladavanje prirodne smrtnosti spominje se (2,24-25) i prije čovjekova prijestupa božanske zabrane (3,6).³⁶

Uostalom, biološka besmrtnost teško je kompatibilna s ljudskom naravi.³⁷

3.2. *Bəyom... mot tamut kao protjerivanje iz vrta*

Postoji prijedlog da se izričaj *mot tamut* protumači u kontekstu kao dio vremenske/pogodbene rečenice: *kada/ako [bəyom]* čovjek bude jeo sa stabla spozna je dobra i zla, *tada* »će zacijelo umrijeti«, u smislu da će biti protjeran iz vrta i tako neće više imati pristup stablu života.

Ovjekovječiti (učiniti trajnim), odnosno obnavljati zemaljski život bilo je moguće pomoću »stabla života« (2,9). Međutim, nakon što je čovjek prekršio zabranu (3,6) – sa susljednim izgonom iz edenskog vrta (3,22-24) – čovjek je izgubio pristup stablu života i time je izgubio mogućnost obnavljanja (ovjekovječenja) svoga zemaljskog života.³⁸ Posljedično tomu, čovjek je prisiljen jednog dana podleći smrti, tj. zacijelo će umrijeti.

Autor N. M. Sarna izričaj *mot tamut* stavlja u kontekst, pretpostavljajući da je čovjek od početka bio smrtnan. Stoga je prijestup trebao biti kažnjen izravnom smrtnom kaznom, i to kaznom tjelesne, a ne duhovne naravi. Međutim, čovjek i žena ne umiru odmah poslije prijestupa, a nije rečeno da je Bog opozvao prethodno najavljenju smrtnu kaznu. Zbog toga, izričaj »zacijelo ćeš umrijeti« treba označavati protjerivanje čovjeka iz vrta i to odmah poslije prijestupa, jer protjerivanje je lišilo čovjeka mogućnosti pomlađivanja uz pomoć »stabla života«, a kojem je čovjek imao slobodan pristup prije prijestupa.³⁹

³⁶ Usp. Jan Christian GERTZ, *Das erste Buch Mose*, 120.

³⁷ Doista, čovjekova biološka smrt predstavljena je kao prirodna u Post 3,19, još i prije čovjekova izгона iz edenskog vrta, a ne kao kazna za počinjeni prijestup. Usp. Jean L'HOURL, *Genèse 2,4b-4,26*, 224.

³⁸ Usp. Umberto CASSUTO, *A Commentary of the Book of Genesis*, 125. Također usp. Kenneth A. MATHEWS, *Genesis 1:1–11:26*, 212. Stablo života jest stablo besmrtnosti (3,22), vječne vitalnosti, a to je sama bit vrta. »The tree of life suggests that the human beings were mortal but that eternal life was within their grasp while they lived in Eden«, James MCKEOWN, *Genesis*, Grand Rapids (MI), 2008., 33.

³⁹ Usp. Nahum M. SARNA, *Genesis / Bereshit*, Philadelphia (PA), 1989., 21. To tumačenje izričaja *mot tamut* zagovara Jan Christian GERTZ, *Das erste Buch Mose*, 121: Izgon čovjeka iz edenskog vrta (3,23a.24) odsada prijeći čovjeku, koji je stvoren smrtnim, pristup stablu života, a time i božanskoj besmrtnosti. Riječ je, dakle, ne o besmrtnosti u smislu života poslije smrti, nego o besmrtnosti u smislu nastavka života bez smrti. Usp. Robert Walter Lambert MOBERLY, *Genesis 2 – 3 Reconsidered*, 26.

Dok je čovjek bio u edenskom vrtu imao je mogućnost izbjeći vlastitu smrtnost jedenjem sa stabla života.⁴⁰ S prijestupom božanske zabrane i s posljedičnim izgonom iz vrta čovjek je izgubio jedinu mogućnost da umakne svojoj smrtnoj sudbini. Drugim riječima, najavljena smrtna kazna (*zacijselo ćeš umrijeti*) biva izvršena s protjerivanjem čovjeka iz edenskog vrta⁴¹ i sa susljednim gubitkom pristupa stablu života.

Očito je da to tumačenje pretpostavlja da je čovjek imao pristup stablu života (2,9b) prije prijestupa božanske zabrane (3,6), odnosno prije protjerivanja iz edenskog vrta (3,23b.24).

3.3. *Bayom... mot tamut: najava duhovne smrt*

U Post 2,17b smrt je prikazana kao kaznena posljedica kršenja Božje zabrane. Budući da poslije prijestupa (3,6) prvi ljudski par nastavlja živjeti, ali biva protjeran iz edenskog vrta, najavljena smrtna kazna može se tumačiti u smislu narušenog odnosa, odnosno prekinutog zajedništva s Bogom, a to je jednako duhovnoj smrti.⁴²

Prema tom tumačenju, dakle, najavljena smrt u Post 2,17b nije biološka kategorija, nego religijska i etička. Kao što čovjekov život u vrtu označava život u zajedništvu s Gospodinom Bogom, tako najavljena smrt u 2,17b u slučaju neposlušnosti jest egzistiranje izvan vrta, odnosno čovjekov život daleko od Božje nazočnosti.⁴³

⁴⁰ »Stablo života slikovito izražava sakramentalnu, znakovitu snagu koja u čovjeku čuva božanski, vječni život. Ona ga čuva od raspadljivosti, od smrti, što smrtnom čovjeku pripada po naravi«, Celestin TOMIĆ, *Prapovijest spasenja. Knjiga Postanka, glava 1 – 11*, Zagreb, 1977., 124. Smještaj »drveta« života u širi religijsko-povijesni kontekst vidi u: Božo LUJIĆ, *Biblijsko svjetlo vjere na putu života. Biblijske teme vezane uz egzistenciju suvremenoga čovjeka*, Zagreb, 2018., 181–182.

⁴¹ »Nakon prijestupa Božje zapovijedi čovjek očito odmah ne umire, nego je njegova kazna protjerivanje iz raja, iz blizine Božje. Ta izbačenost uspoređuje se sa smrću«, Franjo VIDOVIĆ, »Gdje si (čovječe)?« – Post 3,9 וַיִּכְרַח. *Conditio humana* prema Post 2 – 3, u: Mario CIFRAK – Nikola HOHNJEC (ur.), *Neka iz tame svjetlost zasine! Zbornik radova u čast prof. Adalberta Rebića*, Zagreb, 2007., 67–82, ovdje 72.

⁴² Usp. Georg FISCHER, *Genesis 1–11*, 205. U religijskom kontekstu pojmovi život i smrt redovito se uporabljaju u metaforičkom smislu. Pripovijedanje u Post 2 – 3 također je »open to a metaphorical construal of death«. Usp. Robert Walter Lambert MOBERLY, *The Theology of the Book of Genesis*, Cambridge (UK), 2009., 84. Također i Sirah 15,14–17 aludira na Post 2 – 3 kada govori o čovjekovoj slobodi i odgovornosti u odnosu na izvršavanje Božjih zapovijedi i pritom »misli na eshatološku smrt koja pogađa čovjeka kada se grijehom odjeljuje od Boga, dok ga fizička smrt pogađa kao zakon prirode«, Adalbert REBIĆ, *Stvaranje svijeta i čovjeka*, 128.

⁴³ Tema tog biblijskog opisa nije mitska tema tjelesne besmrtnosti kao što je to tema epa o Gilgamešu ili poeme o Adapi. Pripovijedanje u Post 2 – 3 daje životu i smrti novu

Posljedično tomu, izravno izvršenje najavljene kazne »u dan« (*bəyom*) prijestupa (2,17b) ne stvara više teškoću. Čovjekova neposlušnost prouzročuje odmah nakon prijestupa duhovnu smrt koja nastupa zbog gubitka zajedništva s Bogom, a taj gubitak zajedništva očituje se kao protjerivanje čovjeka iz vrta, odnosno iz Božje nazočnosti.⁴⁴ Dakle, takvo teološko tumačenje shvaća smrt koju najavljuje izričaj *mot tamut* kao bolni prekid zajedništva s Bogom (usp. Hoš 13,1; Rim 6,23a).⁴⁵

Tjelesna smrt postojala je i prije i poslije prijestupa.⁴⁶ Međutim, smrt poslije prijestupa postaje zastrašujuća zato što neposlušnost odvaja od Boga, tj. strašno je umrijeti u stanju odvojenosti od Boga. Dakle, biološka smrt nije zlo, nego je jeziva ona smrt koja je posljedica grijeha, odnosno smrt u stanju grijeha. Doista, Biblija poznaje pozitivno shvaćanje smrti, kada pravednik umire »u sretnoj dobi, star i nasićen [životu]« (Post 25,8).⁴⁷

3.4. *Bəyom... mot tamut kao dio iskušenja*

Postoji također pokušaj tumačenja izričaja *mot tamut* u 2,17b kao dijela pripovijedanja o iskušenju prvog ljudskog para (usp. Post 2,4 – 3,24).⁴⁸ Prema tom tu-

dimenziju značenja, tj. onog duhovnoga. Usp. Jean L' HOUR, *Genèse 2,4b-4,26*, 225. Samo Bog je vječan, transcendentan i čovjek može naći besmrtnost samo u Bogu, tj. u zajedništvu s besmrtnim Bogom. Usp. Celestin TOMIĆ, *Prapovijest spasenja*, 125. Kratak prikaz epa o Gilgamešu i poeme o Adapi vidi u: Celestin TOMIĆ, *Prapovijest spasenja*, 174–175. Prikaz epa o Gilgamešu vidi i u: Adalbert REBIĆ, *Stvaranje svijeta i čovjeka*, 160–161. Također usp. Božo LUJIĆ, *Vjera u Boga uvijek novih mogućnosti. Pretpostavke za biblijsku teologiju Staroga zavjeta*, Zagreb, 2014., 110.

⁴⁴ O duhovnoj smrti kao o raskinutom odnosu između Boga i ljudskog bića vidi u: Chris W. LEE, *Death Warning in the Garden of Eden*, 63.

⁴⁵ Čovjekova besmrtnost ostvaruje se po čovjekovoj povezanosti s Bogom i ovisi o čovjekovoj poslušnosti Bogu. Grijeh, međutim, kida tu povezanost i čovjeka vraća u smrtnost. Usp. Celestin TOMIĆ, *Prapovijest spasenja*, 126; Silvana FUŽINATO, Čovjek – biće odnosa (Post 2,4b-25), 325: »nije riječ o tjelesnoj smrti, nego o smrti odnosa« s Bogom.

⁴⁶ Riječ je o »pretjeranoj interpretaciji« Post 2,16-17, ako se na tom tekstu želi utemeljiti zaključak da čovjek prije prijestupa nije trebao umrijeti. Usp. Josef SCHARBERT, *Genesis 1–11*, 51: »Die christliche Theologie hat in der Gefolgschaft der Kirchenväter den Vers 2,16f... überfordert, wenn sie daraus die Lehre... ableitete, nach der dem Menschen der leibliche Tod hätte völlig erspart bleiben sollen...«

⁴⁷ I pravednici umiru tjelesnom smrću, ali smrt nije njihov kraj jer »pravednici žive do vijeka« (usp. Mudr 5,15). U Post 2,17 riječ je o Božjoj prijetnji duhovnom smrću koja je posljedica prijestupa, koji čovjeka odvaja od Boga. Usp. Božidar MRAKOVČIĆ, *Biblijska pitanja*, Zagreb, 2018., 52.

⁴⁸ To tumačenje predlaže švedski autor Tryggve Nils Daniel METTINGER, *Eden Narrative*. Iskušenje je postupak koji iznosi na vidjelo skrivenu istinu. Ako čovjek bude poštovao božansku zapovijed da ne jede sa zabranjenog stabla, tada to znači da on poštuje Darovatelja svih drugih stabala i priznaje u njemu dobrohotnog i pouzdanog partnera. Usp.

mačenju čovjek je trebao dobiti nagradu besmrtnosti, odnosno pristup stablu života (2,9) ako položi ispit, ako uspije proći provjeru.

Postoje dva drveta usred vrta (2,9), ali samo je jedna zabrana. Sa zabranom jednog od dvaju stabla, tj. sa zabranom stabla spoznaje dobra i zla (2,17), Bog je stavio čovjeka na ispit. To je razlog da se u središtu pripovijedanja nalazi božanska zabrana. Ta zabrana ne spominje stablo života, a to znači da čovjek – kao nositelj radnje (akter) u pripovijedanju – nije bio svjestan da postoji stablo života. Međutim, stablo života je bilo predviđeno kao nagrada za čovjeka ako on položi ispit, ako prođe na provjeri, tj. ako bude poslušan Božjoj zapovijedi.⁴⁹

Međutim, čovjek nije bio svjestan niti kušnje kojoj je bio podvrgnut niti postojanja stabla života niti nagrade koja ga je očekivala ako prođe na provjeri.⁵⁰

Ako čovjek, pak, ne prođe na provjeri, odnosno ako ne položi ispit, tada će morati umrijeti, tj. morat će se vratiti u prah (3,19) i bit će mu zapriječen pristup stablu života (3,22.24). Može se, dakle, zaključiti da čovjek nije jeo sa stabla života ni prije ni poslije prijestupa.

Prema tom tumačenju središnja tema pripovijedanja u Post 2 – 3 nije besmrtnost naspram smrtnosti, nego poslušnost naspram neposlušnosti Božjoj zapovijedi.⁵¹

André WÉNIN, *Da Adamo ad Abramo*, 48; Celestin TOMIĆ, *Prapovijest spasenja*, 129: »Stablo spoznaje dobra i zla bilo je kamen kušnje, mjesto čovjekove odluke pred Bogom.«

⁴⁹ Za razliku od Stordalena (*Echoes of Eden*, 241–242), koji smatra da je sukob između »život« i »spoznaje« središnja tema pripovijedanja u Post 2 – 3, Mettinger, polazeći od analize Post 2,9, smatra da stablo života i stablo spoznaje nisu u odnosu oprečnosti, nego da su u korelaciji po izričaju mjesta: »nasred – *bətok*«. Usp. Tryggve Nils Daniel METTINGER, *Eden Narrative*, 21–22; Ellen José VAN WOLDE, *Words Become Worlds. Semantic Studies of Genesis 1–11*, Leiden, 1994., 32: »the two trees... seem to be related from the point of view of content«.

⁵⁰ Usp. Tryggve Nils Daniel METTINGER, *Eden Narrative*, 39. Glagol *nsh* u konjugaciji piel često se javlja u deuteronomističkom rječniku da opiše Božje stavljanje Izraela na kušnju (usp. Pnz 8,2; 13,4; Suci 2,22; 3,1 itd.). Postoje također Božja stavljanja na kušnju individualnih likova: Abrahama (usp. Post 22,12.18) i Joba (usp. 1,8–9), koji nisu bili svjesni ni kušnje ni nagrade koja ih je očekivala ako polože ispit, ako prođu na provjeri. U slučaju Joba nije uporabljen glagol *nsh* (*staviti na kušnju*), ali kontekst jasno ukazuje da je iskrenost Jobove pobožnosti stavljena na provjeru (Job 1,9ss). Usp. Tryggve Nils Daniel METTINGER, *Eden Narrative*, 54–55. Prema tom tumačenju čitatelj se nalazi u prednosti u odnosu na aktere u pripovijedanju (Post 2,17; 3,1–6), jer čitatelj zna više. Naime, čitatelj je prethodno bio informiran o postojanju stabla života (2,9), za razliku od aktera u pripovijedanju, koji nisu bili o tome informirani.

⁵¹ Pitanje smrti i besmrtnosti važno je u pripovijedanju u Post 2 – 3, ali po sebi to nije središnja tema pripovijedanja. Neposlušnost prvoga ljudskog para glavna je tema pripovijedanja u Post 2 – 3. Usp. Tryggve Nils Daniel METTINGER, *Eden Narrative*, 49. Smrt je, dakle, posljedica neposlušnosti. O Božjoj zapovijedi kao kušnji i prigodi za očitovanje vjerničke poslušnosti govori i PAPINSKA BIBLIJSKA KOMISIJA, *Che cosa è l'uomo?*, 249, br. 273: »Za Boga, naredba je 'dar' (Pnz 5,22; 9,20; 10,4; Neh 9,14), za čovjeka naprotiv poprima aspekt 'kušnje' (Post 22,1; Izl 15,25; 16,4). Konkretno, pojedinac rijetko izravno

Doista, pripovijedanje govori o radikalnom izboru između poslušnosti i neposlušnosti Božjoj zapovijedi, odnosno o izboru između poštivanja i nepoštivanja Božje zabrane. To podsjeća na neke odlomke iz Knjige Ponovljenog zakona (usp. 11,26-28; 30,15-20).⁵²

Pripovijedanje u Post 2 – 3 preporučuje poslušnost božanskoj zapovijedi jer poslušnost donosi sa sobom besmrtnost, u smislu zajedništva s Bogom, dok neposlušnost odvodi u smrt, u smislu prekida zajedništva s Bogom.⁵³

Besmrtnost kao pristup stablu života (2,9) bila je moguća i predviđena kao nagrada za čovjekovo poštivanje Božje zapovijedi (2,17a). Međutim, s počinjenim prijestupom (3,6) čovjek je izgubio tu mogućnost. Umjesto željene besmrtnosti nastupile su posljedice kazne za neposlušnost (3,19.22.24). Zbog prijestupa čovjek se morao vratiti u prah (3,19), a pristup stablu života mu je zapriječen (3,24).⁵⁴ Smrt je, dakle, prikazana kao protivna izvornoj nakani Stvoritelja i protumačena je kao posljedica čovjekove neposlušnosti.⁵⁵

naslućuje 'dobrotu' onoga što je propisano; on stoga očituje svoju vjeru ako je poslušan premda ne shvaća (potpuno) dobro onoga što mu je propisano (Heb 11,17-19).«

⁵² To pripovijedanje govori o ključnom pitanju hoće li ili neće čovjek jesti sa zabranjenog stabla, ili još preciznije, hoće li čovjek poslušati ili neće poslušati Božju zapovijed. Usp. Tryggve Nils Daniel METTINGER, *Eden Narrative*, 52. Pitanje života i smrti koje ovisi o tom hoće i čovjek poslušati ili ne Božju zapovijed u Post 2,16-17 srodno je načinu obrade iste teme u Knjizi Ponovljenog zakona (usp. 8,1-3; 30,15-20). Usp. Jean L'HOURL, *Genèse 2,4b-4,26*, 225. Uz rječničke podudarnosti tih deuteronomijskih tekstova i pripovijedanja u Post 2 – 3 također postoji i sličnost u ideji vodilji prema kojoj je poštivanje zapovijedi pretpostavka za život Izraela, dok je njihovo nepoštivanje ekvivalentno smrtnoj osudi. Vrlo je vjerojatno da su čitatelji vidjeli u edenskom vrtu sliku ne samo svetišta, kako to svjedoče *targumim*, nego i širu sliku života u zajedništvu saveza s Bogom u obećanoj zemlji. Usp. Jean L'HOURL, *Genèse 2,4b-4,26*, 226.

⁵³ Usp. Tryggve Nils Daniel METTINGER, *Eden Narrative*, 71. Nije riječ o Božjem hirovitom testiranju čovjeka, nego je Bog stavio čovjeka pred mogućnost odabira između poslušnosti i neposlušnosti, između života i smrti (usp. Pnz 30,15-20) i to je sigurno najvažniji izbor ljudskog života. Usp. Marijan VUGDELIJA, *Čovjek i njegovo dostojanstvo u svjetlu Biblije i kršćanske teologije. Biblijsko-teološka antropologija*, Split, 2000., 309–310. Reći »ne« Bogu, reći »ne« njegovoj zapovijedi – a to je ono što sloboda omogućava čovjeku – znači reći »ne« životu jer život dolazi od Boga. Usp. Claus WESTERMANN, *Genesis 1–11*, 305. Odlučiti se protiv zapovijedi Božje znači odabrati smrt (2,17b), dok odluka za Božju zapovijed jest odluka za život (usp. Pnz 30,15.19b). Usp. Horst SEEBASS, *Genesis I*, 113. Kakav će biti čovjekov stav prema Božjim zapovijedima ovisi o njegovu povjerenju u Boga.

⁵⁴ Za čovjeka kao prolazno biće (usp. Post 2,7) postojala je mogućnost besmrtnosti (2,9), koja nikada nije ostvarena. Usp. Tryggve N. D. METTINGER, *Eden Narrative*, 47. Čovjek je bio vrlo blizu postizanju besmrtnosti, ali je s prijestupom izgubio mogućnost da postane besmrtn. Usp. Chris W. LEE, *Death Warning in the Garden of Eden*, 13, bilješka 2.

⁵⁵ Usp. Tryggve Nils Daniel METTINGER, *Eden Narrative*, 72. Pripovijedanje u Post 2 – 3 očituje se kao kateheza koja čitatelju pokazuje one putove koje treba izbjegavati, a indirektno pokazuje također putove koje treba slijediti da bi se postigao istinski i autentičan život u zajedništvu s Bogom. Usp. Jean L'HOURL, *Genèse 2,4b-4,26*, 227.

3.5. *Bəyom... mot tamut i ublaženje najavljene kazne*

Izostanak susljednog izvršenja smrtne kazne najavljene u Post 2,17b stvara veliku teškoću suvremenim egzegetama. Međutim, to nije stvaralo problem biblijskom pripovjedaču, koji je u neizvršenju najavljene prijetnje vidio izvanredan primjer božanskog milosrđa, koje je dopustilo prijestupniku da nastavi živjeti pod kaznom, ali poštedjevši mu život.⁵⁶ To je tumačenje također utemeljeno na biblijskoj prapovijesti (usp. Post 1 – 11). Činjenica da smrt najavljena u 2,17b nije nastupila odmah poslije prijestupa u 3,6 uklapa se dobro u taj kontekst. Naime, za prijestupe opisane u prvih jedanaest poglavlja Knjige Postanka karakteristično je da poslije prijestupa (usp. 3,6; 4,8; 6,2; 6,5.11–12; 11,4) nastupa ublaženje kazne (usp. 3,21; 4,15; 6,8.18).⁵⁷

Takvo tumačenje javlja se također u nekim novijim publikacijama. Tako, naprimjer, prema autoru J. Dayju »nenastupanje« smrti u Post 3 pokazuje Božju dobrotu i milosrđe.⁵⁸

3.6. *Preferencijalno tumačenje*

Od prethodno navedenih pet kontekstualnih tumačenja dvaju ključnih izričaja *bəyom* i *mot tamut* u 2,17b čini se da je najprihvatljivije tumačenje koje govori o nastupu duhovne smrti shvaćene kao prekid zajedništva između čovjeka i Boga. To tumačenje daje zadovoljavajući odgovor na najveći broj pitanja koja proizlaze iz teksta, a odnose se na prividno neizvršenje smrtne kazne najavljene u 2,17b.

Tumačenje ključnih izričaja u 2,17b u smislu duhovne smrti kompatibilno je s metaforičkim značenjem protjerivanja čovjeka iz edenskog vrta (3,23–24), što je posljedica čovjekova prijestupa Božje zapovijedi. U svakom slučaju rješenje problema neizvršenja smrtne kazne najavljene u Post 2,17b treba tražiti u značenju koje se pripisuje smrti u kontekstu Post 2 – 3.⁵⁹

⁵⁶ Usp. Hermann GUNKEL, *Genesis*, 10. Također Skinner vrednuje kao primjereno tumačenje prema kojemu je Bog ublažio prethodno najavljenju kaznu jer je uzeo u obzir okolnosti u kojima je čovjek podlegao iskušenju, to jest čovjek je bio zaveden i prevaren. Usp. John SKINNER, *Genesis. Critical and Exegetical Commentary*, Edinburgh, 1930., 66.

⁵⁷ Usp. David John Alfred CLINES, *The Theme of the Pentateuch*, Sheffield, 1978., 63.

⁵⁸ Usp. John DAY, *From Creation to Babel. Studies in Genesis 1–11*, London, 2013., 38–41. Također usp. Georg FISCHER, *Genesis 1–11*, 204–205.

⁵⁹ »[Biblical] writer's strategy is to lead the reader into deeper understanding of what is, and is not, meant by death as the consequence of disobedience to God«, Robert Walter Lambert MOBERLY, *Genesis 2 – 3 Reconsidered*, 36.

Summary

**THE ANNOUNCEMENT OF DEATH PENALTY FOR THE
TRANSGRESSION OF INTERDICTION IN THE BOOK OF GENESIS 2:17B**

Anto POPOVIĆ

Franciscan theology Sarajevo
Aleja Bosne Srebrene 111, BiH – 71000 Sarajevo
anto.popovic@gmail.com

This article analyses the announcement of death penalty for the transgression of God's interdiction in Gen 2:17b. The analysis proceeds in three steps. In the first step, the term mot tamut (you will surely die), which announces the death penalty, is analysed. In the second step, the term bəyom, which situates the execution of the penalty »on that day« of transgression, is analysed. In the third step, five contextual interpretations of these two terms (bəyom and mot tamut), taken together, are discussed from the perspective of (non-)execution of the announced death penalty. It seems that the interpretation of the announced penalty in the sense of spiritual death has preferential priority over other interpretations, since it fits the best into the narrative logic of Gen 2–3.

Keywords: mot tamut / מָוֹת תָּמוּת – you will surely die, bəyom / בְּיוֹם – on that day.